

3. kapitola: Výkonnost národního hospodářství a její měření

Studijní cíle: V této kapitole se seznámíte:

- s pojetím agregátu hrubý národní produkt (HDP)
- s výrobní, výdajovou a důchodovou metodou měření výstupu ekonomiky
- s hrubým národním produktem a hrubým národním důchodem
- s vypovídací schopností ukazatele HDP
- s nominálním a reálným HDP
- s čistým domácím produktem, národním důchodem a osobním důchodem

Klíčová slova:

hrubý domácí produkt, finální statky, přidaná hodnota, produkční metoda, výdajová metoda, výdaje domácností na osobní spotřebu, soukromé hrubé domácí investice, vládní nákupy, transferové platby, čistý export, důchodová metoda, hrubý národní produkt, hrubý národní důchod, stínová ekonomika, čistý ekonomický blahobyť, index lidského rozvoje, nominální HDP, reálný HDP, čistý domácí produkt, osobní důchod, potenciální produkt

Metodika výkladu:

Metodologickým východiskem měření výstupu ekonomiky je makroekonomický koloběh, který ilustruje základní vzájemné vazby mezi ekonomickými sektory (viz kapitola 1.3). Jeho prostřednictvím jsme získali odpovědi na důležité otázky - jak funguje smíšená ekonomika, jak směřuje k rovnováze a zda jsou využity všechny zdroje, které jsou k dispozici. V této kapitole si objasníme, proč všechny ekonomické subjekty při svém rozhodování vycházejí z vývoje základní makroekonomické veličiny, a tou je hrubý domácí produkt.

Charakteristika základních makroekonomických sektorů (viz kapitola 1.2) a porozumění jejich rozhodování je předpokladem pro pochopení standardně používaných způsobů vyjadřování výkonnosti ekonomiky. Z makroekonomického koloběhu si odvodíme podstatu produkční, výdajové a důchodové metody měření výstupu ekonomiky. Přiblížíme si základní vztahy a odlišnosti mezi naměřenými makroekonomickými agregáty. Neopomeneme ani skutečnosti, které při měření HDP nedokážeme zachytit (především tzv. stínovou ekonomiku). Pozornost budeme věnovat i nominálnímu a reálnému HDP, což jsou veličiny používané standardně v rámci makroekonomické analýzy.

Znalost podstaty HDP je předpokladem pro zvládnutí celé makroekonomie. U všech následujících makroekonomických témat budeme z agregátu HDP vycházet nebo bude výstup ekonomiky představovat "pozadí" analyzovaných jevů.

Studijní text

Použijte literaturu:

VLČEK, J.: Ekonomie a ekonomika. Praha: Wolters Kluwer, 2009; kapitola 13.

Po prostudování doporučené kapitoly využijte studijní oporu k procvičení látky.

3.1 Pojetí hrubého domácího produktu

Výsledkem efektivní součinnosti výrobních faktorů v rámci národního hospodářství je určitý objem výrobků a služeb. Měření tohoto výstupu ekonomiky má velký význam pro hospodářskou politiku. Výkonnost národního hospodářství je podmíněna aktivitou a vzájemnou závislostí jednotlivých ekonomických subjektů, které sledují své vlastní cíle, např. spotřebitel maximalizaci užitku, firma maximalizaci zisku. Pro potřeby měření celkového výstupu ekonomiky jsou tyto subjekty agregovány na úrovni celého národního hospodářství do čtyř sektorů – domácnosti, firmy, stát a zahraničí (cizinci).

Při rozboru národohospodářského koloběhu (graf 12.2 na str. 245) jsme si popsali vztahy mezi subjekty jednotlivých sektorů v podobě toků statků, služeb výrobních faktorů, důchodů a výdajů. Použití principu koloběhu nám umožnilo zobrazit každý sektor (i jejich celek) jako relativně samostatný (uzavřený). Znamená to, že souhrn toků vstupujících do sektoru se rovná souhrnu vycházejících toků (příjmy se musí rovnat výdajům).

Z makroekonomického koloběhu vyplývá, že celkový výstup ekonomiky (souhrn celkové produkce) můžeme zjistit pouze na trhu finální produkce, a to jen v peněžním vyjádření hodnoty (v tržních cenách). Jen v rámci tohoto trhu jsme schopni evidovat výrobky a služby, které jsou určeny ke konečnému užití, tj. na spotřebu nebo investice. To znamená, že jsou použity:

- na spotřebu domácností,
- na investice firem,

- na veřejnou (vládní) spotřebu,
- na uspokojení tzv. zahraniční poptávky, tedy na export.

Skutečnost, že do výstupu ekonomiky zahrnujeme pouze finální ekonomické statky, nám umožňuje zabránit vzniku tzv. duplicit, tedy započítávání určité produkce několikrát. Znamená to, že výstup nesmí obsahovat:

- směnné transakce již existujícího majetku,
- hodnotu meziproductů,
- tzv. čistě peněžní transakce.

Pojem k zapamatování:

Základní veličinou používanou ke komplexnímu měření výkonnosti ekonomiky je **hrubý domácí produkt – HDP** (GDP – Gross Domestic Product). Z věcného hlediska HDP představuje souhrn finálních statků (spotřební a kapitálové statky) a služeb vyprodukovaných za určité časové období (nejčastěji jeden rok) výrobními faktory na území daného státu, bez ohledu na to, kdo je jejich vlastníkem.

3.2 Metody měření hrubého domácího produktu

Vzhledem k tomu, že výstup ekonomiky nemůže obsahovat hodnotu meziproductů, je zjišťován HDP jako součet přidané hodnoty jednotlivých výrobců. Tento metodický postup umožňuje vypočítat HDP tzv. **výrobní (produkční) metodou**. Meziproducty jsou dodávky mezi firmami uskutečněné v daném roce, které jsou v tomtéž roce použity k další výrobě. Přidanou hodnotu dané firmy zjistíme, když od jejich celkových tržeb odečteme náklady spojené s nákupem meziproductů (suroviny, energie, služby) od jiných firem. Vztah mezi finálním výrobkem, meziproductem a přidanou hodnotou ilustruje tabulka 13.1 na str. 263. Z tabulky je zřejmé, že hodnota finálního statku odpovídá přidané hodnotě na všech stupních výroby. Vypočteme ji jako rozdíl mezi tržbami a výdaji na meziproduct ($36 = 86 - 50$).

Výrobní metoda:

Součet přidané hodnoty jednotlivých výrobců (respektive jednotlivých odvětví či

institucionálních sektorů). Jde o součet hodnoty pouze těch tržních transakcí, které se týkají prodeje finálních produktů.

Základní metodou zjišťování HDP je tzv. **výdajová (neboli spotřební) metoda**, jejímž východiskem je užití výstupu ekonomiky u subjektů, které jednotlivé části HDP nakupují. Výdajová metoda sčítá výdaje na nákup finálních ekonomických statků v rámci celé ekonomiky. Z rozboru makroekonomického koloběhu (část 12.1) vyplynulo, že celkový produkt nakupují domácnosti, firmy, stát a zahraničí – proto můžeme HDP vyjádřit jako součet těchto položek:

C = výdaje domácností na spotřebu,

I_B = soukromé hrubé domácí investice firem,

G = státní nákupy zboží a služeb,

NX = čistý export.

Hrubý domácí produkt měřený výdajovou metodou lze zapsat: **HDP = C + I_B + G + NX**

Cílem každého ekonomického systému je tzv. společenský blahobyt, což v zásadě znamená maximální uspokojení potřeb domácností. Jaký je podíl spotřebních výdajů domácností na HDP? _____ (odpověď najdete na str. 265)

Výkon ekonomiky lze vyjádřit i pomocí příjmů domácností, které pobírají za služby výrobních faktorů (v grafu 12.2 je zachycuje horní oblouk). Sečtěte všechny důchody domácností, jež získávají z titulu vlastnictví výrobních faktorů:

- za práci získávají _____
- za půdu získávají _____
- za kapitál získávají _____

Součet těchto důchodů (přesný přehled najdete na str. 267) je vykazován jako národní důchod (NI – National Income). Jestliže k němu připočteme znehodnocení kapitálu (amortizaci) a nepřímé daně (DPH a spotřební daně) dostaneme HDP v cenách výrobních faktorů.

Důchodová metoda:

Součet hrubých mezd (v ČR superhrubá mzda), zisků před zdaněním, čistých úroků, rent, tzv. imputovaného nájemného a důchodů ze sebezaměstnání označujeme za národní důchod. Připočteme-li amortizaci a nepřímé daně a odečteme subvence, dostaneme HDP.

3.3 Vypovídací schopnost HDP

Dynamika vývoje HDP plně neodráží změny v životní úrovni občanů a proto je vypovídací schopnost HDP často kritizována. Některé aktivity totiž zvyšují objem HDP a jsou přitom pro rozvoj společnosti nežádoucí (např. růst rozvodovosti, soudních sporů). Na druhé straně řada činností, které jsou pro společnost prospěšné, se do HDP nezapočítává. Například velkosériová produkce osobních počítačů, která je doprovázena zvyšováním jejich kvality, se na trhu projevuje poklesem jejich tržních cen. Snížení cen zabrání tomu, aby se tento pozitivní jev adekvátně projevil v HDP. Pro korekci těchto nedostatků byl vytvořen ukazatel **čistý ekonomický blahobyt** (NEW – Net Economic Welfare).

Při jeho výpočtu se od HDP odečítají škody na životním prostředí, například znečištění ovzduší elektrárenským popílkem. Do HDP paradoxně započítáváme nákup zařízení, které má zmírnit znečištění životního prostředí. Zároveň se do HDP započítává:

- Domácí produkce, což jsou ekonomické statky, které byly vyrobeny a spotřebovány v rámci domácností (např. vypěstovaná zelenina na zahrádce).
- Produkce stínové (skryté) ekonomiky. Jedná se o aktivity, které nejsou úředně evidovány, zejména z důvodu daňových úniků; např. v ČR se produkce „nezjištěné ekonomiky“ odhaduje až na 15% HDP.
- Hodnota volného času, který vzniká v důsledku zkracování pracovní doby.
- Růst kvality výrobků a služeb.

Při ekonomických analýzách potřebujeme porovnávat výstup ekonomiky, který byl vytvořen v různých časových obdobích. V této souvislosti je třeba rozlišovat nominální a reálný produkt. Při výpočtu reálného HDP se používají cenové indexy - index spotřebitelských cen a cenový deflátor (viz kapitola 9). Srovnání vývoje nominálního a reálného HDP v ČR ukazuje tabulka 13.2 na str. 268.

Nominální HDP je celková peněžní hodnota zboží a služeb vyjádřená v běžných cenách, neboli v cenách období, kdy jsou daná zboží a služby vyráběny.

Reálný HDP je celková peněžní hodnota zboží a služeb vyjádřená ve stálých cenách, tj. v cenách určitého zvoleného výchozího období. Reálný HDP měří a vyjadřuje změny ve fyzickém výstupu ekonomiky mezi jednotlivými roky.

Shrnutí:

Měření výkonu ekonomiky vychází z makroekonomického koloběhu, který zachycuje základní vzájemné toky mezi jednotlivými sektory. Model smíšené ekonomiky tvoří čtyři sektory: domácnosti, firmy, stát a zahraničí. Koordinaci jejich činnosti zajišťují trhy finální produkce, trhy výrobních faktorů a přerozdělovací procesy organizované státem.

Výstup ekonomiky měříme trojím způsobem. Při produktové metodě jen sčítáme přidané hodnoty na jednotlivých stupních zpracování. Nejčastěji výstup zjišťujeme výdajovou metodou, tedy podle toho, kdo produkt nakupuje (jako tok výdajů). Velkou vypovídací schopnost má důchodová metoda, kdy výstup měříme na základě součtů důchodů, které získávají jejich vlastníci. Na základě principu koloběhu dostane ve všech případech vždy stejný výsledek.

Standardní veličinou používanou k měření výkonnosti ekonomiky je hrubý domácí produkt. Z věcného hlediska jde o souhrn finálních ekonomických statků vyprodukovaných za určité časové období (nejčastěji jeden rok) na území daného státu. Z hlediska výdajové metody jej můžeme formálně zapsat: $HDP = C + I_B + G + NX$. Součtem důchodů získaných za služby výrobních faktorů (důchodová metoda) získáme národní důchod, který lze snadno upravit na HNP. Jde o součet HDP a tzv. čistého příjmu ze zahraničí.

Uvedené agregáty jsou předmětem kritiky, protože nezachycují všechny hospodářské aktivity v dané zemi. Pro jejich komplexní evidenci je vytvořen ukazatel čistý ekonomický blahobyt. Při porovnávání výstupu ekonomiky v různých časových obdobích je používán reálný HDP.

Úkoly k zopakování a procvičení

Prostřednictvím úkolů si ověříte, zda jste porozuměli obsahu kapitoly. Kontrola znalostí získaných studiem kapitoly je základem Vašeho sebehodnocení.

A) Vyberte správnou odpověď:

- 1) Princip přidané hodnoty umožňuje vypočítat výstup ekonomiky _____ výdajovou, důchodovou, výrobní metodou.
- 2) Čistý export je zahrnován do zjišťování HDP _____ výdajovou, důchodovou výrobní metodou.
- 3) Z hlediska rozdělení zkoumáme HDP jako _____ tržní hodnotu produkce, celkovou sumu důchodů, celkovou hodnotu výdajů.
- 4) Celková peněžní hodnota zboží a služeb vyjádřená v běžných cenách je _____ je potenciální produkt, reálný produkt, nominální produkt.

B) Test pravdivé (P) nepravdivé (N) výroky:

1. Výdaje domácností na osobní spotřebu, které jsou součástí agregátu HDP, zahrnují pouze nákupy předmětů krátkodobé spotřeby a nákupy statků dlouhodobého užití. P/N
2. Tzv. hrubé investice tvoří součet restitučních investic, amortizace a čistých investic. P/N
3. Součástí státních výdajů jsou výdaje státu na nákup zboží a služeb a transferové platby. P/N
4. Tzv. imputované nájemné a příjmy ze sebezaměstnání jsou součástí čistého domácího důchodu. P/N
5. Hrubý národní produkt je definován jako součet HDP a čistého příjmu z aktiv v zahraničí. P/N
6. Ukazatel čistý ekonomický blahobyt obsahuje HDP, ke kterému jsou připočítávány odhady aktivit s pozitivní hodnotou. P/N
7. Odečteme-li od HDP amortizaci, potom dostaneme čistý domácí produkt. P/N

C) Kvizové otázky:

- 1) Co z následujícího není zahrnuto do HDP počítaného výdajovou metodou?
 - a) důchody domácností
 - b) čistý export
 - c) restituční investice a čisté investice
 - d) státní nákupy zboží a služeb
 - e) výdaje domácností na spotřebu
- 2) Nominální hrubý domácí produkt je vyjádřen:
 - a) ve stálých cenách
 - b) v průměrných cenách Evropské unie

- c) v běžných cenách
- d) v cenách očištěných od inflace
- e) v smluvních cenách

3) Do hrubého domácího produktu se započítávají:

- a) restituční investice
- b) čisté investice
- c) hrubé investice
- d) amortizace
- e) všechny odpovědi jsou správné

D) Úkoly a odpovědi:

1) Vysvětlíte, do kterých částí HDP patří následující transakce:

- a) nákup pračky pro domácnost
- b) bratranec si koupil byt
- c) v kavárně si koupíte kávu
- d) vláda zvýší mzdy policistům
- e) podnikatel otevírá ve městě druhou prodejnu
- f) slovenští turisté si zakoupili vstupenky na fotbalový zápas

2) Česká firma je situována na Slovensku. V jakém agregátu je evidován její výstup?

Další studijní zdroje:

MANKIWI, N. G. *Zásady ekonomie*. Praha: Grada Publishing, 1999. ISBN 80-7169-891-1. str. 469 - 480.

PAVELKA, T. *Makroekonomie, základní kurs*. Slaný: Melandrium, 2007. ISBN 80-86175-58-4. str. 15 - 34.

SAMUELSON, P., NORDHAUS, W. *Ekonomie*. 18. vyd., Praha: NS Svoboda, 2007. ISBN 978-80-205-0590-3. str. 424 - 404.

SCHILLER, B. R. *Makroekonomie dnes*. Brno: Computer Press, 2004. ISBN 80-251-0109-X. str. 87 - 102.

Český statistický úřad: www.czso.cz

Ministerstvo financí České republiky: www.mfcr.cz